

*Богдан Ігор Васильович,
аспірант Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
професор кафедри теорії, історії та філософії права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент*

РОЗВИТОК ОБОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ В УКРАЇНІ

Дослідження походження української державності не лише захоплює з пізнавальної точки зору, але й має практичне значення. Знання історії та осмислення минулого є ключовими для вирішення актуальних питань та вдосконалення державної системи сучасної України.

З моменту виникнення держави оборонна функція з'явилася через необхідність захищати населення, територію та ресурси від зовнішніх загроз. У різні епохи та культури ця функція приймала різноманітні форми та методи, такі як: військові та силові дії, будівництво оборонних споруд, дипломатичні зусилля та інші засоби.

Академічний тлумачний словник української мови містить такі визначення поняття оборона:

1. Дія за знач. обороняти і оборонятися.
2. Заступництво, підтримка; захист. Ставати в оборону.
3. Сукупність засобів, необхідних для безпеки, захисту країни.
4. військ. Система вогневих точок, укріплень і т. ін., на якій розміщуються війська, готуючись відбити напад противника. Займати оборону.
5. юр. Сторона, яка обстоює інтереси обвинувачуваного під час суду.

Тобто, поняття «оборона» можна визначити як захист від нападу, атаки, а також дії, спрямовані на збереження безпеки та недоторканості. Це може бути як фізичний захист, так і юридичний.

Поняття «функція» тлумачний словник визначає як роботу кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось.

При дослідженні функцій держави методологічно важливо не ототожнювати функції держави та функції державної влади. Функції державної влади встановлюються Конституцією та законами України, вони фактично є напрямками або видами здійснення влади. Безперечно, як випливає з сутності вказаних понять, функції держави і державної влади тісно пов'язані між собою, оскільки призначення державної влади полягає у виконанні функцій держави. Проте, на практиці, державна влада часто має власні цілі і завдання, які нерідко подаються як функції держави в цілому. Щоб уникнути конфлікту інтересів між народом та владою в Україні, методологічно важливо чітко розрізняти функції держави та функції державної влади.

Таким чином, можемо спрощено визначити поняття «оборонної функції» як обов'язок держави захищатися від внутрішніх та зовнішніх загроз. Даний обов'язок еволюціонував і видозмінювався паралельно із розвитком людства, із науково-технічним прогресом. Змінювалися не тільки засоби й методи оборони,

але і загрози, які стояли перед державою.

Вважаємо за доцільне виділити такі основні періоди розвитку оборонної функції в Україні: Ранні форми оборони, Княжа доба, Литовсько-польський період, Козацька доба, XVIII–XIX століття, XX століття.

Наприкінці II – на початку III ст. анти і склавіни утворили протодержавні об'єднання: Антський союз на сході і Склавінський на заході, започаткувавши становлення державності у слов'ян.

IV–VI століття – період найвищого піднесення Антського союзу. Після розпаду Готського королівства під тиском гунів, а потім падіння й самої Гунської імперії, він залишився єдиною політичною силою в Східній Європі, здатною протистояти Візантії. У цей час антське суспільство перебувало на завершальному етапі розкладу первіснообщинного ладу. Прийшов час епохи військової демократії – перехідної форми управління суспільством, яка поєднувала в собі елементи суспільного самоврядування й публічної влади. Головною формою суспільної організації були союзи, що складались з окремих племен, які, в свою чергу, мали вождів, племінні ополчення (дружини). Основою суспільства стає територіально-сусідська община. Плем'я втрачає економічні функції, набуваючи натомість значення військово-політичної сили, формується дружина, для якої війна стає професійним заняттям. На відміну від народного ополчення – первісного елемента воєнної організації слов'ян у ранні часи – дружина стала постійною організацією професійних воїнів, що служила опорою для племінної аристократії. Поступово дружина перетворювалась на самостійний орган публічної влади. Вся влада зосереджувалась у руках військової аристократії, в розпорядженні якої перебувала громадська скарбниця, що поповнювалась за рахунок військової здобичі, общинних внесків, міжплемінного оподаткування та судових штрафів.

Поступово військова демократія переросла у військовоієрархічне правління – княжіння. Ватажок великого союзу племен ставав володарем – князем. Так давнє слов'янське суспільство вступило в новий історичний період – період вождизму. Характерною ознакою цього різновиду суспільної організації була акумуляція світської та духовної влади. Утверджувалися нові відносини, за яких більшість населення усувалась від управління і розподілу, але легалізованого апарату примусу ще не було створено. Такі племінні княжіння – територіальні союзи об'єднаних однією династією кількох племен – були досить стійкою формою ранньофеодальної державності у східних слов'ян. Їхньою опорою була система укріплених поселень-градів – центрів перебування князя з дружиною, феодалізованої знаті, місць притулку навколишнього населення під час воєнних дій, осередків язичницьких культів.

Давньослов'янські племінні союзи мали «мирний» («оборонний») характер. Особливістю такого об'єднання, як суспільно-політичної організації, побудованої на кривній спорідненості, була наявність притаманних даному суспільному ладу певних правових ознак: кровної помсти, кругової поруки, колективної опіки, майнової спільності, своєрідного спадкового права тощо. Вищим органом влади давньослов'янського родоплемінного союзу виступали загальні збори, які розв'язували всі нагальні проблеми господарського й

політичного життя, питання війни та миру. Як писав Прокопій Кесарійський, «народ цей не управляється однією людиною і здавна живе у народовладді. Тому все, що для них корисно або шкідливо, вони спільно обговорюють». Інакше кажучи, слов'яни ще не знали авторитарних методів і жили за принципами самоврядування, вирішуючи всі проблеми шляхом обговорення їх на загальних зборах, або вічах. Родоплемінними союзами керувала рада старшин, які частково розв'язували питання самі або передавали їх на загальні збори. Для протидії зовнішнім ворогам кілька родових союзів об'єднувалися в територіальний. Унаслідок добросусідських стосунків у окремих родів виникали спільні військові, адміністративні, господарські, правничі органи. З метою самооборони вони будували укріплення – «міста», де населення рятувалося від небезпеки й проводились віча військових ватажків.

Оборона й наступальні військові походи були однією з основних функцій середньовічної держави Княжої доби, а виготовлення зброї і спорудження фортець – істотними складовими виробничої культури. Литовська держава була зацікавлена у збільшенні війська. За межами удільних князівств, на землях, що безпосередньо підпорядковувалися урядові, впроваджувалася система комплектування війська залежно від розміру земельних володінь. Удільні князі та великі магнати дістали право формувати власні корогви на пільгових умовах. Бояри були зобов'язані виставляти по 2–3 і більше вояків своїм коштом і «в добрих зброях». Виникли окремі категорії дрібних феодалів, які мали нести військову службу. Вище від інших стояли «путні бояри» чи «путники», які приводили на службу з собою озброєних слуг. До кінця XVI ст. на українських землях більшість путників перейшла в розряд реєстрових козаків. У XVI столітті українське козацтво утворило свій центр – Запорозьку Січ, своєрідне військово-політичне утворення, яке стало важливим етапом у формуванні української державності. Запорозька Січ була ініціатором боротьби українців проти панування шляхетської Польщі, турецько-татарської агресії та феодално-кріпосницького гніту. Вона була прообразом демократичної республіканської держави, найхарактернішим проявом військової культури української нації. Ранньомодерна доба в історії української культури відзначилась активним розвитком міст і зокрема світського будівництва – житлових кам'яниць в містах та резиденційної архітектури, яка зберегла оборонний характер, успадкований від фортифікаційних споруд пізньосередньовічного періоду. Разом з тим в оборонній архітектурі зламу XVI–XVII ст. відбулись зміни структурно-типологічного рівня. Саме тоді у нових оборонних ансамблях починають практикувати сучасну бастионну систему, яка поступово витісняє фортифікаційні укріплення середньовічного типу. Фортеці і замки поступаються палацовим спорудам, естетична складова яких така ж важлива як і оборонна функція. Дуже часто нові фортеці та укріплені палаци інкорпоровані в композиційно-планувальну структуру міст, переважного нового ренесансного типу, як наприклад, Жовква і Язлівець.

Історія XX століття насичена подіями, які формували сучасний світ. Це включає дві світові війни, виникнення комуністичних і фашистських тоталітарних режимів, розкол світу на два блоки та холодну війну між ними,

розпад колоніальних імперій і становлення нових незалежних держав.

XX століття стало ерою технологічної революції та численних проривних винаходів: авіація, ракетобудування, атомна енергетика, атомна зброя, космічні технології, радіо та телебачення, мобільний телефон, комп'ютер, інтернет, антибіотики, нанотехнології, кріотехніка, перехід від індустріального до інформаційного суспільства, розширення ноосфери в межах Сонячної системи. Крім того, XX століття відзначилося важливими науковими відкриттями у різних галузях: гена інженерія, теорія відносності, клонування, надпровідність, космогонія, космологія тощо.

Закінчення століття було позначене ерою інформаційного суспільства та глобалізації, а також загостренням глобальних проблем, які людство має вирішити в наступному XXI столітті: перенаселення, вичерпання ресурсів, глобальне потепління, деградація довкілля та інші.

У сучасному світі оборонна функція держави залишається однією з найважливіших і складних сфер державного управління. Роль цієї функції полягає у захисті територіальної цілісності, суверенітету та безпеки населення від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Оборонна функція держави зазнала значних змін з розвитком технологій і зміною глобальних викликів. На сьогоднішній день вона включає комплекс заходів, спрямованих на підтримання боєздатності збройних сил, розвиток військово-промислового комплексу, співпрацю з міжнародними союзниками та активну участь у міжнародних миротворчих місіях.

Одним з ключових аспектів сучасної оборонної функції є кібербезпека. У цифрову еру загроза кібератак стала однією з найбільш актуальних. Держави створюють спеціалізовані підрозділи та агентства, які займаються захистом критичної інфраструктури, урядових систем та інформаційних мереж від хакерських атак і кібершпигунства.

Іншим важливим аспектом є розвиток технологій військового призначення. Безпілотні літальні апарати (дрони), системи протиракетної оборони, штучний інтелект та роботизовані бойові машини стали невід'ємною частиною сучасного озброєння. Вони забезпечують ефективність військових операцій та знижують ризики для людського життя.

Також важливою складовою є міжнародне співробітництво. Сучасні виклики безпеки, такі як тероризм, масова міграція та регіональні конфлікти, вимагають спільних зусиль. Держави активно співпрацюють у рамках таких організацій, як НАТО, ООН та Європейський Союз, проводячи спільні військові навчання, обмінюючись розвідувальною інформацією та брати участь у миротворчих місіях.

Проте, незважаючи на всі досягнення, сучасна оборонна функція стикається з багатьма викликами. Економічна нестабільність, політичні кризи та соціальні проблеми можуть послабити обороноздатність держави. Крім того, виникають нові типи загроз, такі як біологічні та хімічні атаки, ядерний тероризм, які вимагають нових підходів та стратегій.

В умовах глобалізації та постійних змін світової політичної ситуації, сучасна оборонна функція держави має бути гнучкою та адаптивною. Це вимагає

постійного вдосконалення військових технологій, професійної підготовки військовослужбовців, а також активного міжнародного співробітництва. Лише за таких умов держава зможе ефективно захищати своїх громадян та забезпечувати національну безпеку.

У підсумку, сучасний стан оборонної функції держави характеризується високим рівнем технологічних досягнень, активним міжнародним співробітництвом та готовністю до нових викликів. Водночас, потребує постійного вдосконалення та адаптації до динамічних змін світової безпеки.

Список використаних джерел

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

2. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 : станом на 13 лют. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

3. Marhold A-A. Responses of international legal academia to the Russian invasion of Ukraine. *Leiden Journal of International Law*. 2023;36(3):487-494.

4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 06.05.2024).

Бойчук Олег Ігорович,
аспірант Приватного вищого навчального
закладу «Європейський університет»

ВИДИ ОБМЕЖЕНЬ СВОБОДИ ДОГОВОРУ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У цивільному праві свобода договору є одним з основоположних принципів, що дозволяє сторонам вільно укладати договори та визначати їх зміст. Однак існують певні обмеження цієї свободи для захисту публічних інтересів, прав інших осіб та дотримання правопорядку. Основні види обмежень свободи договору:

1. Обмеження законом:

Імперативні норми: Деякі положення законодавства є обов'язковими для дотримання і не можуть бути змінені або виключені за згодою сторін (наприклад, обмеження на продаж певних товарів, встановлення мінімальної заробітної плати тощо).